

KAYIP SESLERİN İZİNDE
Emre Aracı

Seyahatname-i Cevad Çelebi

Makalemin başlığı ilk bakışta Yirmisekiz Mehmed Çelebi gibi tanıdık bir Osmanlı sefirinin seyahatnamesini konu edineceğimi düşündürse de bu esasında müzikoloji tarihimizin en önemli isimlerinden olan Cevad Memduh Altar'ın 1921 Mayıs'ında müzik eğitimi almak için Viyana'ya ilk gidiş yolculuğunu ablası Meliha İksel'e kaleme aldığı uzun ve o kadar da dokunaklı bir mektubunun başında yer alan ve daha ilk okuyuşumda beni o mektuba derhâl cezbeden lâtif bir takdim.

Cevad Memduh Bey'in (1902-1995) Mayıs 339 Pazartesi Viyana (29 Mayıs 1921) tarihli mektubu şu satırlarla açılıyor: *"Sevgili ablacığım, Bundan evvelki kartımda ve mektubumda beyan etmiş olduğum veçhile İstanbul'dan hareketimden Viyana'ya vasıl oluncaya kadar trende yazmış olduğum hatıratımın hulasasını bu mektubumda kâmilen beyan edeceğim. Perişan bir kafayla eve veda edip, hatta kemanı da unutup çıktıktan sonra henüz yarım saat kadar bir müddet geçmişti. Galata'da bulunuyordum. Kalbim o derece mahzun, fikrim o derece dağınık idi ki tarif edemem. Velhasıl her şey olup bitmişti. Vapura yerleşmiştim. Saat 4'e doğru sevgili babam ve eniştemin kalbi parçalayan vedalarından sonra limanda iki-üç saatlik bir istirahat döneminden sonra vapurumuz hareket etti. Pasaport muayenesinden sonra, ki yolcu olmayanlar kâmilen ihraç edildi, hava henüz kararmaya başlamıştı ki vapurumuz yavaş yavaş limanı terk etmeye başladı. İşte tam bu dakikada Sultanahmet ve Ayasofya minarelerinin gözümün önünden kaybolduğu bir sırada kalbimi dehşetli bir hüzün, gözlerimi bir keder tufanı istila etmişti."*

Bu satırları insan Karaköy Vapur İskelesi'nin üzerindeki kafede kulağına gelen martı sesleri arasında, o manzaraya karşı oturup okumalı ve okumaya da

Cevad Memduh ablası Meliha ile, 1910
(Cevad Memduh Altar Resmi Websitesi)

1920'lerde Galata rıhtımı

aynen devam etmeli: *"Artık yavaş yavaş Boğaziçi'ni terk ediyorduk. Vapurumuzda ancak 50 veya 60 kişi kadar bir yolcu kafilesi mevcut idi. Kamaramda iki Musevi tüccar ve iki de Rus olduğu hâlde beş kişiydik. Boğaza yaklaşmış idik ki sert bir rüzgâr esmeye başlamıştı. Saat 7:30 sularında Anadolu Hisarı'nın önünden geçerken Hasbiye ablamın bahçesinde evvelâ Ekrem beyaz mendilimi müşahede etti ve onun feryadı üzerine pencereye gelen diğer çocuklar hep birden mendil sallamaya başlamışlardı. Bu hâl bana o derece hüzün verdi ki tarif edemem."* Daha geçen akşam Kanlıca'ya doğru denizden motorla yol alırken Anadolu Hisarı'ndan geçtim ve belki de Cevad Memduh Bey'in 1921'de Viyana'ya gidişini hatırlamalıydım. Hiç olmazsa bundan sonra oradan geçeceklere hatırlatayım, hâlâ işgal altındaki İstanbul'dan, henüz Cumhuriyet dahi ilan edilmemişken 19 yaşındaki bu gencin müzik eğitimi almak üzere Avrupa'ya ne zor şartlar altında gittiğini.

Galata Limanı'ndan kalkan vapur ertesi sabah Bulgaristan'ın Varna şehrine varmış, oradan trenle başkent Sofya'ya ve yine trenle Belgrad ve Zagreb üzerinden Graz'a varılmıştı; *"Graz şehrinde başımda fes olduğu halde kompartımandan kafamı dışarı çıkardığım vakit yüzlerce mektep talebesi başımdaki fese hürmeten kimi mendil ve kimi elle beni alkışladılar, çünkü koca trende benden başka fesli mevcut değildi. Başıma limon kabuğu atmadıklarına hayret ettim"* diye yazıyordu Cevad Memduh. Ne de olsa şapka devrimine daha henüz dört yıl vardı. Viyana'ya yaklaştıkça "çam ormanları üzerindeki sanatoryumlar ve kayalıklar üzerindeki feodalite devrinden kalma şato harabeleri pek latif manzaralar arz ediyordu". Onun için buraları Galata Rıhtımı'ndan ve Boğaziçi sayfiyelerinden ne de farklı bir coğrafya olmalıydı. En nihayetinde Viyana'ya ve Tuna Irmağı'na hâkim Hotel Continental'e varıldı. "Viyana'nın intizamına ve letafetine hayran olmamak imkânsız" idi.

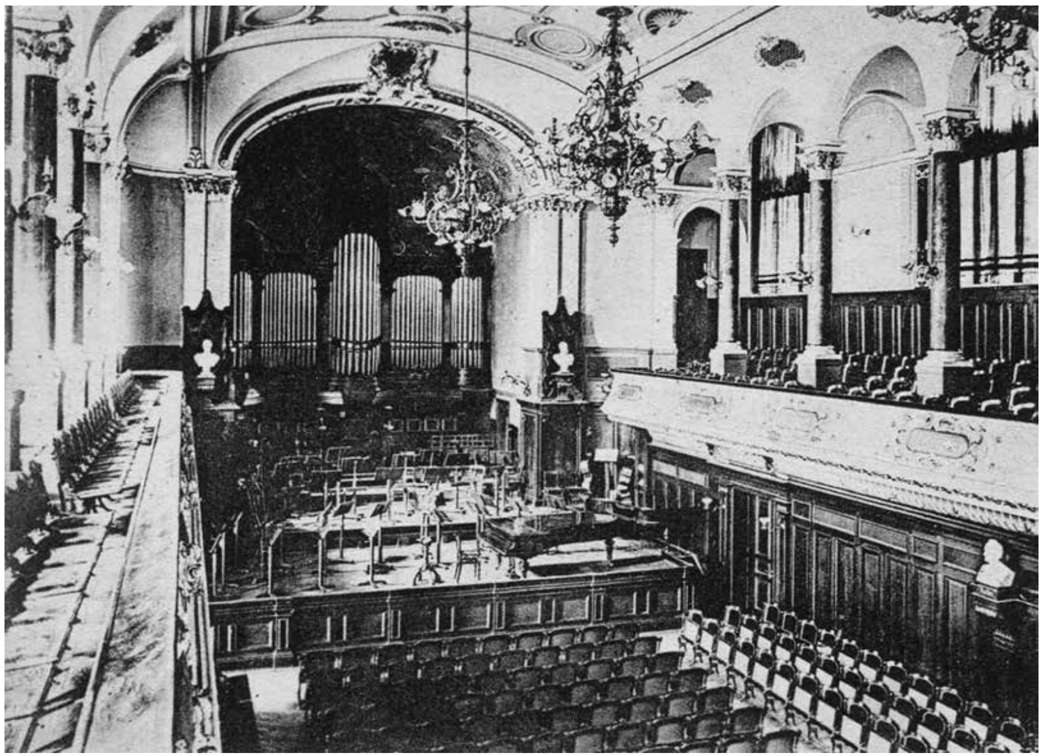
Cevad Memduh Altar'ın anılarından oğlu Ahmet Altar'ın yayına hazırladığı *Sanatın Işığında 78 yıl* (İş Bankası Kültür Yayınları) kitabında okuyorum bu eşsiz

Leipzig Konservatuvarı

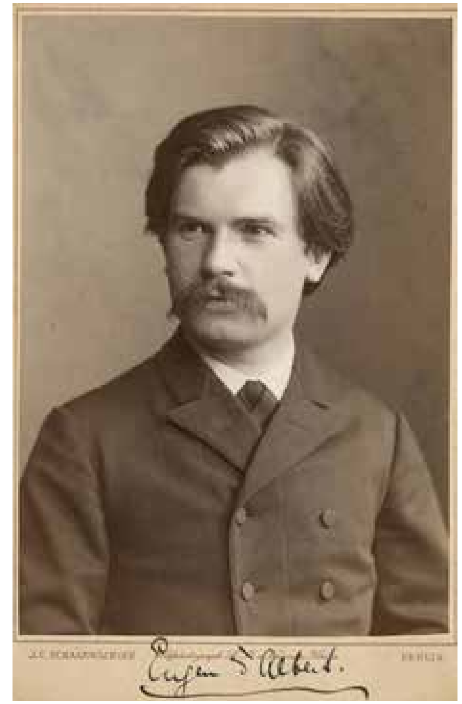
Cevad Memduh Leipzig Konservatuvarı'nda, 1922 (CMA Resmi Websitesi)

Leipzig Konservatuvarı'nın konser salonu

satırları. Cevad Memduh Bey 80 yaşına kadar, ailesinin ısrarlarına rağmen hep akademik çalışmalarını ön planda tutarak anılarını kaleme almayı ertelemişti, ama ne sevindiriciydi ki 1985'ten sonra oğlu Ahmet Altar'ın kendisiyle yaptığı ses kayıtlarına itiraz etmemişti. İşte bu sayede doğmuştu *Sanatın Işığında 78 yıl* kitabı, 1995 yılındaki vefatından neredeyse çeyrek asır sonra, kuru bir müzikolojiden ziyade, belki de en çok çağımızda hasret kaldığımız bilge insan değerlerini bizlere aşılayan 821 sayfalık bu engin kitap. Yoksa neden Cevad Memduh daha ilk girişinde Yunan Mitolojisi'nden, Tanrıça Hekate'den şu alıntıyı uygun bulmuştu: ***"Ben sana, hiçbir ilaca, hiçbir şifalı ota gerek kalmadan veya herhangi bir büyücü kadının yardımına başvurmadan elde edilen bir aşk iksirinin sırrını gizlice söyleyebilirim; şayet sevilmeyi istiyorsan, sev!"*** Hasret kaldığımız o sevgi, o pozitif düşünce, açılış paragraflarından da görüldüğü üzere güzel aile bağları, kadirşinaslık, ama hepsinin üzerinde son derece mütevazı ve bilinçli bir araştırma, öğrenme ve çalışma temposu bu kitabın ana temalarını oluşturuyor.

Cevad Memduh, Viyana'dan sonra 1927 yılına kadar bulunduğu Leipzig'e gitmeyi tercih etmiş ve Leipzig Konservatuvarı'nda, Franz Lizst'in en iyi öğrencilerinden biri olan Johannes Merkel, devrinin tanınmış büyük bestecilerinden Stefan Krein, ünlü müzikolog ve kompozitör Prof. Dr. Hermann Grabner'le müzik felsefesi ve müzik estetiği üzerine çalışmıştı. Ayrıca Leipzig Gewandhaus Orkestrası'nın ikinci başkemancısı olan Hugo Hamann'ın öğrencisi olarak keman ve viyola dersleri almıştı. Bir gün konservatuvarın öğrenci orkestrasında keman çalan Cevad Memduh prova esnasında, Bavyeralı şef Dr. H. Kohler'in yerini verdiği bir öğrenciye tekniğiyle ilgili nasihatte bulunurken ***"Lütfen elinizdeki palayı sağa sola savuran bir Türk gibi orkestrayı idare etmeyiniz"*** dediğine tanık olmuş, orkestradakiler

Besteci ve piyanist Eugen d'Albert

Eugen d'Albert'in babası Charles d'Albert'in bestesi *Sultan'ın Polkası*

Albert Schweitzer

bir anda kendisine bakınca da Türk olduğunu sonradan fark eden Kohler dönerek *“Kusura bakmayın, fena bir niyetle söylemedim, ama Viyana kapılarına kadar geldiniz, orada savaştınız. Biz sizin savaştaki maharetine hayranız da; orkestra şefliğinde bu idare değneğiyle bir pala savurur gibi idare edilmez, onu tenkit etmek istedim. Beni hoş görün olmaz mı?”* deyivermişti. Altar’ın kitabı işte böylesine hiç beklenmedik, samimi ve hoş anekdotlarla dolu.

Kitabının sayfalarını çevirirken onu yine Leipzig’deki öğrencilik yıllarında gitmiş olduğu bir konserde, Listz’in öğrencisi, İskoçya doğumlu Alman besteci ve piyanist Eugen d’Albert’i dinlerken buluyorum. Hakkında *“Fevkalade büyük bir teknik, zarif ve büyük bir incelikle eserlere gereken yorumu gereği gibi yaparak o kadar güzel enterprete ediyor ki; hem büyük bir besteci, hem büyük bir virtüoz”* yazdığı Eugen d’Albert’in, babası Charles Napoléon d’Albert’in bugün İngiltere’de popüler bir çocuk şarkısı olan *The Sultan’s Polka (Sultan’ın Polkası)* bestesini ne çok defa konserlerimde seslendirmiş olduğumu düşünüyor ve oğlunun Altar’la olan bu hiç bilmediğim bağlantısını bu kitapta keşfetmiş olduğuma, böylesine zengin bir sanat çevresini tanımış olan bu müzik insanının evreninde bulduğuma hiç şaşırmıyorum.

Bir tarafta Albert Schweitzer’le hiç beklenmedik şekildeki tanışması, diğer tarafta İstanbul’un eski Şirket-i Hayriye vapurlarının düdük sesleri. *“Gemilerin seslerinden veya kaptanın düdük çalış şeklinden halk hangi geminin geçtiğini gayet iyi bilirdi”* diye yazıyor Altar ve ekliyor: *“Liman ve iskelelerdeki kahvelerde oturan halkla (ki onlar genellikle bu gemilerle gidip gelirlerdi), deniz kenarında evleri veya yalıları olan ve özellikle balkonlarında oturabilen insanlar, adeta kaptanlarla ahbaplık edercesine birbirlerine el sallarlardı. Tanıdığı bir insanın evinin veya yalısının önünden geçerken kaptanlar gemisinin düdüğünü özel bir ritimle çalmak suretiyle evlere selam dururlardı. Evlerdeki halk da onlara el sallayarak selam verirdi.”* Bu satırları okurken gençliğinin yazları Sarıyer’de köhne bir yalıda geçmiş olan babamdan Şirket-i Hayriye’nin Altınkum Vapuru geçerken Hayri Kaptan’ın benzer şekilde onları selamladığını bana anlatışını o kadar iyi hatırlıyorum ki. Belki de Leipzig’de gittiği konserler kadar Altar’ın kendi şehrinin seslerine de bu denli kulak vermiş olması beni en çok etkileyen husus oluyor.

Altar’ın anılarının bir araya geldiği *Sanatın Işığında 78 yıl* kitabı

Cevad Memduh Altar (1902-1995)

Derken Altar’ı Ankara Radyosu’nda 25 Temmuz 1939 akşamı mikrofon başında Hasan Ferit Anlar idaresindeki Radyo Orkestrası’nın konserini takdim ederken buluyorum. O akşamki konserin programında Mendelssohn’un La Majör *İtalyan Senfonisi*, Mozart’ın *Don Juan* operasının uvertürü ve Otto Nicolai’nin *Windsor’un Şen Kadınları* operasının uvertürü yer alıyor. Altar’ın detaylıca hazırlanmış resmî web sitesinde (www.cevadmemduhaltar.com) metnini okuduğum bu radyo konuşması onun şu takdimiyle açılıyor: *“Muhterem dinleyicilerim, müzik, temsil ettiği dönemin toplumsal yapısını insan ruhuna doğrudan duyumsatan bir sanattır. Bütün sanat eserlerinin mensup oldukları toplumun manevi varlığını en doğru şekilde ifade eden fikir ürünleri olmalarına karşılık müzik, toplumun manevi varlığını insan ruhunda yaşatan bir sanat türüdür. Bundan dolayıdır ki herhangi bir dönemin müziğini dinlersek, o dönemin toplumsal yapısını yalnızca duyumsamakla yetinmez, bütün gerekleriyle yaşarız. Dolayısıyla sanatlar arasında varlığını sırf ritme borçlu olan, yani tıpkı bir insan ömrü gibi ritmik hareketler içinde akıp giden müzik, dinleyiciyi mutlaka temsil ettiği dönemin atmosferine çeker götürür. Müziğin insana her zaman düşünsel bir yolculuk imkânı bahşetmesi karşısında, seçilmiş bazı eserleri içeren bir konser programı, maddi araçların hiçbiriyle yapılması mümkün olmayan ve insanı az zaman içinde birçok yere birden götüren yani ulaştıran zengin bir seyahat programıdır. Hatta maddi yolculuğun her seferinde geleceği hedeflemesi karşısında, müzik yolculuğu, geçmişle şimdiki zamanı aynı anda içeren ve gelecek hakkında insan ruhuna seziş veren düşünsel bir yolculuktur.”*

Esasta bilinçli bir tercihle kendi kelimelerimden ziyade bilhassa Altar’ın kelimelerine daha fazla yer verdiğim şu kısa makalede bile bir ömür ve benlikte bir araya gelen o düşünsel farklı yolculuklar bir bütün olarak “Seyahatname-i Cevad Çelebi”nin ruhunun özünü oluşturuyor. *Sanatın Işığında 78 yıl* kitabını muhakkak edinin ve mümkünse Boğaz kıyısında, içerdiği o birbirinden zengin ve farklı seslere kulak vererek, bir an evvel okumaya başlayın...

Emre Aracı’nın Andante’deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.